

עבודת גמר בהיסטוריה של עם ישראל

נושא המחקר : כיצד השפיע המאבק עם הערבים בשנות ה-20 של המאה ה-
20 על התפתחותו של ארגון ההגנה?

מגיש : גלעד פישר ת.ז. 325987550

כתובת התלמיד : מירב

מספר טלפון: 0587873471

מנחה : עידו ישראלי

ישיבה תיכונית חספין

סמל מוסד : 240457

אייר תשפ"ב (2022)

תוכן העניינים

4	מבוא
4	שיטת המחקר
4	סקירת ספרות
5	רקע
8	פרק א: תיאור מאורעות תר"ף (1920)
9	התארגנות ארגון ההגנה בירושלים לפני המאורעות
9	פעילות ההגנה בירושלים בזמן המאורעות
10	הצלחות
10	כשלונות
10	לקחים
13	פרק ב: מאורעות תרפ"א
13	ארגון ההגנה במאורעות תרפ"א
15	הצלחות:
15	כשלונות:
15	לקחים:
15	יישום הלקחים:
17	פרק ג: מאורעות השניים בנובמבר 1921
17	הצלחות:
17	כישלונות:
18	לקחים:
19	פרק ד: ארגון ההגנה בין מאורעות תרפ"א לתרפ"ט:
19	שבע השנים השקטות:
19	שינויים ארגוניים:
20	נשק:
20	אימונים:
21	פרק ה: מאורעות תרפ"ט
26	ארגון ההגנה במאורעות תרפ"ט
27	הצלחות:
27	כשלונות:
28	לקחים:
29	פרק ו: דיון ומסקנות:
31	ביבליוגרפיה

מבוא

תמיד עניין אותי לדעת מה היה בארץ לפני הקמת המדינה. הסקרנות התגברה מאד כאשר שוחחתי עם סבי ז"ל שסיפר לי שהוא לקח חלק בארגון ההגנה. ולכן כשהתחלתי לחפש אחר נושא לעבודת חקר אך טבעי היה שאבחר לחקור דברים שקשורים לארגון ההגנה בטרם הוקמה המדינה.

כשהתחלתי לחקור את הנושא התברר שההגנה נתקלה בהרבה קשיים מתקופת הקמתה ולאורך כל תקופת פעילותה. בשנות ה-20-30 של המאה הקודמת היו הרבה מאורעות דמים בין הישוב היהודי לשכניו הערבים, דבר שהוביל להכרה בצורך של ארגון הגנה עברי ללא תלות בשלטון הבריטי.

בעבודה זו אחקור את השלבים השונים בהתפתחותו של ארגון ההגנה במקביל לאירועי הדמים שפקדו את הישוב היהודי בארץ ישראל משנת תר"ף (1920) ועד לאחר מאורעות תרפ"ט (1929).

שאלת המחקר שברצוני לברר היא: כיצד השפיע המאבק עם הערבים בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-20 על התפתחותו של ארגון ההגנה?

שיטת המחקר

שיטת המחקר שבה השתמשתי הייתה בשלב הראשון איתור מקורות מידע בנושא הקמת ארגון ההגנה. לאחר מכן עבדתי בצורה שיטתית בכל מאורע ומאורע. בהתחלה תיארתי את מהלך הפרעות, לאחר מכן תיארתי את תפקודו של ארגון ההגנה בכל אחד מהאירועים, ולבסוף הראתי את הכשלונות, ההצלחות והלקחים שהפיק הארגון לאחר כל אירוע. בסופה של העבודה סקרתי את התפתחותו של הארגון לאור הנתונים שעלו בעבודה.

סקירת ספרות

בכתיבת העבודה השתמשתי בספרים המתארים את הפרעות שהתרחשו בארץ ישראל בשנות ה-20. סיפרם של מרדכי נאור ודן גלעדי, ארץ ישראל במאה העשרים נתן מבט כללי על התקופה. את תיאור הפרעות בירושלים וצפת לקחתי מתוך ספריו של נתן שור העוסקים בתולדות ירושלים וצפת, על הפרעות בחברון קראתי בספרו של יאיר אורון.

על תחילתו של ארגון ההגנה והדילמות סביב הקמתו חיפשתי ומצאתי חומרים בארכיון צה"ל. הספר העיקרי שבו נעזרתי לניתוח התהליכים שהתרחשו בארגון ההגנה היה ספרו של יהודה סלוצקי 'קיצור תולדות ההגנה' שהראה את השינויים שחלו בארגון לאורך השנים במקביל לאירועים שפקדו את הארץ. ספרים נוספים בהם נעזרתי בנושא זה היו של אלפסי יצחק (עורך) 'הארגון הצבאי הלאומי בארץ ישראל', וכן בספרו של הדרי דני (עורך), חומת מגן - שמונים שנה לארגון ההגנה, ועוד ספרים נוספים.

רקע

בתום מלחמת העולם הראשונה כבשו הבריטים את ארץ ישראל מידי העות'מאנים. ליישוב העברי בארץ הייתה תקווה לעידן חדש של שלווה וביטחון. היהודים האמינו שביכולתם של הבריטים לספק נשק ואמצעי הגנה שונים כך שיפסקו הגניבות והפוגרומים הרבים שביצעו הבדווים השכנים, בעקבות זאת חשבו אנשי היישוב שאין צורך בקיומו של ארגון השומר שפעל באופן לא חוקי, אבל המציאות הייתה אחרת.

ב-ח' אדר התר"פ (27 בפברואר 1920) לאחר הצהרת בלפור קרא הקונגרס הסורי לערביי ישראל לצאת ולהילחם ביישוב היהודי בארץ ישראל ולחבל בהגשמתה של ההצהרה. וכך בעת חגיגות נבי מוסא פרצו המוני ערבים לרובע היהודי בעיר העתיקה שבירושלים, למרות שהיהודים שיערו את התחוללות המהומות, וזאב ז'בוטינסקי אף ארגן מבעוד מועד קבוצת לוחמים, זה לא הספיק. בפרעות נרצחו חמישה יהודים תושבי העיר העתיקה, וכמאתיים נפצעו. שני יהודים נוספים מתו בהמשך מפציעיהם,

במאי 1921 פרצו מאורעות ביפו שבמהלכם נפצעו 140 יהודים ונרצחו 47. לאחר שהמהומות ביפו שקטו, התחילה התנפלות מאורגנת על המושבות העבריות: רחובות, פתח תקווה, כפר סבא וחזרה. במאורעות התברר שארגון "ההגנה" אינו מאורגן דיו ורק בסיועו של הצבא הבריטי פסקו אירועי הדמים. בעקבות זה נעשו מאמצים לחזק את הארגון.¹

לאחר מאורעות תרפ"א (1921) שרר שקט יחסי בארץ, הייתה זאת תקופת העליה הרביעית ההתיישבות התרחבה ונושא הביטחון הוזנח על ידי ההסתדרות. גם ניסיון הממשלה הבריטית שגיבשה תוכנית הגנה ארצית ליישובים היהודים שבמסגרתה חולקו נשקים ליישובים היהודים דעך לקראת סוף שנות העשרים והנשק שחולק נלקח בחזרה.²

בקיץ תרפ"ט (1929) בעקבות מתיחות בין יהודים וערבים בנוגע לתפילת יהודים בכותל המערבי, החלו מאורעות דמים. המאורעות התרכזו בהתחלה בירושלים וביהודה אך לאחר יומיים התפשטו לשאר חלקי הארץ. במהלך המאורעות נרצחו 133 יהודים ומאות נפצעו. יישובים רבים נחרבו ונעזבו. ארגון ההגנה לא היה מוכן למאורעות בסדר גודל שכזה ולא היה ביכולתו לבלום את הערבים.³

בעקבות המאורעות נוכח הישוב היהודי לדעת שאין ביכולתם של הבריטים להגן על היישוב ושיש לארגן כוח מגן עברי עצמאי.⁴ השינוי הארגוני הבולט היה העברתו של ארגון ההגנה מההסתדרות לועד הלאומי,

¹ חגי צורף, יצחק בן צבי-הנשיא השני, הוצאת ישראל. ארכיון המדינה, 1998. לקישור לחץ כאן.

² בן ציון דינור (עורך ראשי), תולדות ההגנה, הוצאת הספרייה הציונית של יד ההסתדרות הציונית, תל אביב 1975. עמוד 2-209. 07.

³ על המאורעות בחברון ראה: עווד אבישר, ספר חברון, הוצאת כתר, ירושלים 1970, עמוד 410-429; על המאורעות בצפת ראה:

נתן שור, תולדות צפת, הוצאת עם עובד כנרת, זמורה ביתן, דביר, רעננה 1983, עמוד: 251-254 לקישור באתר 'כותר' לחץ כאן;

על המאורעות בירושלים ראה: נתן שור, תולדות ירושלים - כרך ב, הוצאת כנרת, זמורה ביתן, דביר, תל אביב, 1987, עמוד:

775-781.

⁴ גאל אייל, מאורעות 1929 – נקודת מפנה בתפיסת הביטחון בארץ-ישראל, קתדרה 83, אפריל 1997, עמ' 125-145.

דבר שגרר בעקבותיו לפיצול ארגון ההגנה והקמת ארגון ההגנה ב' שבהמשך הפך לארגון האצ"ל.⁵ בשנים שלאחר המאורעות הארגון ביצע פעולות רבות לחיזוקו על ידי רכישת נשק שיפור המודיעין ועוד.⁶

בשנת תרצ"ו (1936) פרץ בארץ ישראל "המרד הערבי הגדול" ונמשך עם הפסקות עד שנת תרצ"ט (1939),⁷ אלא שבפעם הזאת היו ביישוב היהודי בארץ ישראל שני ארגונים צבאיים: ארגון ההגנה שהיה כפוף למוסדות הנבחרים של היישוב, וארגון חדש נוסף, אצ"ל, שלא קיבל את מרות המוסדות הנבחרים של היישוב והיה מקורב לתנועה הרוויזיוניסטית. המאורעות חידדו את הוויכוח על דרכי התגובה כלפי הערבים. הפעם ההגנה הייתה מאורגנת יותר וכתוצאה מכך יישובים יהודים לא הותקפו בניגוד למאורעות תרפ"ט (1929).⁸

עם התגברות המאורעות, התפתחה שיטת לחימה חדשה שכונתה "היציאה מן הגדר" - כלומר מעבר מהגנה בלבד להתקפה, על מנת לתקוף את הכנופיות הערביות בבסיסם. "ההגנה" הקימה יחידה ניידת בשם "הנודדת" אשר הגנה על היישובים מפני הכנופיות עוד לפני הגעתם אל היעד. במקביל, החל שיתוף פעולה עם הבריטים בהקמת פלוגות הלילה המיוחדות באימונו של אורד וינגייט, הפלוגות ביצעו מארבים ופשטו על מרכזי כנופיות ערביות. נוסף לפלוגות הלילה גויסו יהודים כשוטרים מיוחדים ליחידת הנוטרים שהייתה רשמית תחת פיקוד הבריטים אך בפועל ארגון ההגנה היה זה שפיקד עליהם.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה ותחילתו של המאבק במדיניות הספר הלבן גדל הוויכוח הציבורי על תפקידו ומבנהו של ארגון ההגנה. מצד אחד עמדו אלה שהיו משוכנעים שיש לפתח את הארגון לא רק לתפקידי הגנה מפני הערבים אלא גם ככוח צבאי למאבק בשלטונות, אם תמשיך מדיניות הספר הלבן גם אחרי המלחמה. ומצד שני עמדו אלו שראו צורך לצמצום המאבק וטענו שהוא לא יועיל להתיישבות בארץ ואף יהרוס.

בכ"ה באייר התש"ה (8 למאי 1945) חגגו בארץ ישראל ובעולם כולו את הפסד הנאצים במלחמה. בארץ הוכרז על יום שבתון, דגלים עבריים ודגלי בעלות הברית הונפו על בתים רבים ותהלוכות גדולות נערכו בערים ובמושבות. כמובן שהשמחה הייתה מהולה בעצב על רבים מבני משפחותיהם של אנשי היישוב שלא זכו להגיע ליום הזה. כמובן שעוד העתיד בארץ לא היה ברור, הבריטים סגרו את שערי הארץ בפני עליית יהודים מאירופה בהתאם למדיניות הספר הלבן. במקביל לנפילת הנאצים חטפה הגנה מכה קשה, אליהו גולומב מת בשנת ה' 53 לחייו ב' בסיון תש"ה (11 . 6 . 1945). אליהו היה במשך עשרות שנים מנהיגה של תנועת ההגנה העברית, מת בשעה שהתנועה הייתה זקוקה לו ביותר.

⁵ על הקמתו של האצ"ל ראה: יצחק אלפסי (עורך), הארגון הצבאי הלאומי בארץ ישראל: אוסף מקורות ומסמכים, א-ו, הוצאת מכון ז'בוטינסקי בישראל, 1994-1999.

⁶ בן ציון דינור (עורך ראשי), תולדות ההגנה, הוצאת הספריה הציונית של יד ההסתדרות הציונית, תל אביב 1975, עמוד 404-416.

⁷ צבי אל-פלג, 'המרד הערבי הגדול מהלך, סיבות, ותוצאות', בתוך: מרדכי נאור (עורך), ימי חומה ומגדל, 1936-1939: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר, הוצאת יד יצחק בן צבי, ירושלים תשמ"ז, עמ' 61-72. לקישור לחץ כאן.

⁸ דוד בן-גוריון, מה בין מאורעות אפריל 1936 למאורעות אבגוסט 1929, ירושלים 1936. לקישור למאמר באתר פרויקט בן-יהודה.

בה' באייר תש"ח (14 במאי, 1948) עם ההכרזה על הקמת מדינת ישראל, הסתיימה תקופת המחתרת של ההגנה, והיא למעשה עברה מכוח מחתרת התנדבותי לצבא של מדינה ריבונית.

פרק א: תיאור מאורעות תר"ף (1920)

ב-ח' אדר התר"פ (27 בפברואר 1920) הכריז לואי ג'ין בולס שעמד בראש הממשל הצבאי בארץ ישראל בראיון ליומון הערבי "מראת א-שרק" שבריטניה מתכוונת להוציא לפועל את הצהרת בלפור, במקביל להצהרה זאת התכנס הקונגרס הסורי השני שבו נקראו ערביי ישראל לחדש את המאבק נגד היישוב היהודי שבארץ ישראל. בעקבות הכרזתו של בולס החלו להתארגן בארץ ישראל הפגנות רבות, השבתת חנויות והגשת עצומות. הערבים החלו לנקוט פעולות אלימות כנגד היהודים ולחבל בהגשמתה של הצהרת בלפור והוצאתה לפועל.

התגברות עוצמת פרעות הערבים החלה בעת חגיגות נבי-מוסא שנערכה ביום ראשון ט"ז ניסן התר"פ (4 באפריל 1920). כחלק מחגיגות של חג זה היו מגיעות משלחות של מוסלמים מכל חלקי הארץ לירושלים ומשם הייתה יוצאת תהלוכה למסגד סמוך ליריחו. בתום החגיגות, שנמשכו שבעה ימים, חזרו החוגגים לירושלים לשם תפילה לציון סיום העלייה לרגל. ההמון הערבי התקהל ברחבת העיריה כאשר הם נוסעים כרזות ומניפים דגלים. ערבים נכבדים נשאו נאומים והרבו לדבר בעיקר נגד הציונות, ראש העיריה מוסא כאט'ם אל-חויסיני, נאם ואף השביע לשפוך את דמו למען פלסטין. לאחר מכן ההמון החל להתפרע ונע לכיוון ירושלים המערבית תוך כדי שהם סוקלים יהודים ומחריבים חנויות של יהודים.⁹

בבוקר היום השני התחדשו המהומות בתוך העיר העתיקה ומחוץ לה. בעיר העתיקה בריונים ערבים תקפו בסכינים יהודים ואף חדרו לבתי יהודים, בעיקר בחצרות שרוב הדיירים היו ערבים. בין היתר, בזזו את ישיבת "תורת חיים", קרעו את ספרי התורה והציתו אש. חיילים בריטים מנעו מיחידות תגבורת יהודיות להיכנס לעיר העתיקה ויהודים שרצו לברוח, לא הורשו לצאת.

ביום השלישי הצטמצמו הפרעות והערבים תקפו את חצרה של משפחת יפה בעיר העתיקה וגם שם גרמו לנזק רב ברכוש ובנפש.

ביום החמישי הורה הצבא הבריטי לחוגגי נבי מוסא להפסיק לעבור בתוך העיר העתיקה בדרכם חזרה מן התפילה וכך השקט נשמר בעיר העתיקה.¹⁰

היהודים אמנם שיערו את התחוללות המהומות, וזאב ז'בוטינסקי אף ארגן מבעוד מועד קבוצת לוחמים, אך זה לא הספיק. בפרעות נרצחו חמישה יהודים תושבי העיר העתיקה, וכמאתיים נפצעו. שני יהודים נוספים מתו בהמשך מפצעייהם, בהם הרב מרדכי טברסקי, נשים שנתפסו על ידי הפורעים, נאנסו, רכוש רב נבזז ובתי כנסת נשרפו. המהומות נרגעו רק אחרי ארבעה ימים, ובעקבותיהן נאסרו על ידי הבריטים דווקא זאב ז'בוטינסקי ולוחמי ההגנה. הם הואשמו בכך שהם שגרמו למהומות בכך שנשתלו בקהל וניסו לגנוב את הדגלים של עולי הרגל. העצורים נידונו למאסר בכלא עכו, אך הוענקה להם חנינה לאחר 3 חודשי מאסר.¹¹

⁹ נדבה יוסף, זאב ז'בוטינסקי: האיש ומאבקיו, מכון ז'בוטינסקי בישראל תשמ"ו - 1986, עמוד: 28 לקישור [לחץ כאן](#)

¹⁰ ויקיפדיה, ערך: מאורעות תר"ף, נלקח בתאריך 23/5/2021. לקישור [לחץ כאן](#)

¹¹ שור נתן, תולדות ירושלים - כרך ג', הוצאת כנרת, זמורה ביתן, דביר, תל אביב, 1987, עמוד: 763. לקישור [לחץ כאן](#)

התארגנות ארגון ההגנה בירושלים לפני המאורעות

התקיפה של הערבים לא הפתיעה את היהודים אשר ידעו על קיומה ונערכו לה מראש. מי שניהל באותה תקופה את ענייני היהודים בארץ ישראל היה "ועד הצירים". "ועד הצירים" הטיל על זאב ז'בוטינסקי, לארגן את היהודים ולבצע פעולות בשביל להבטיח הגנה מלאה ליהודים. בעזרת "ועד הצירים" הקים ז'בוטינסקי בירושלים את ארגון ההגנה והתחיל לבצע אימונים מזורזים לכמתיים מתנדבים חדשים שהתגייסו למען המאבק. רוב המתנדבים השתייכו למועדון הספורט 'מכבי' חלקם שירתו קודם בגדודים העבריים. הם עסקו בעיקר בתרגילי ספורט ובקרב מקלות פנים אל פנים. אימונים של תרגילי סדר נערכו בגלוי, בעוד האימונים בנשק חם נערכו במקומות מסתור. ז'בוטינסקי האמין שצריך להקפיד לאמן את המתנדבים בגלוי ולא במקום מסתור, לדעתו היה בכך עניין עקרוני והוא אף התווכח עם כמה מאנשי התנועה שטענו שיש להקים תנועה מחתרית. ז'בוטינסקי טען כי כוח המגן צריך להיות לגאלי (חוקי) ולכן יש צורך להודיע למושל הצבא הבריטי על הפעולות של היחידות להגנה עצמית ואפילו לדרוש ממנו נשק בשביל המגינים, אך המושל סירב, כי לטענתו עצם הידיעה על חימוש של היהודים תגרום לחימום הגזרה התגרות מיותרת בערבים. ולכן היה לכוחות ההגנה רק 50 רובים, כמה אקדחים ורימונים.

ז'בוטינסקי חילק את כוח ההגנה שהיה ברשותו לארבעה פלוגות: פלוגה א' הופקדה על שכונות הצפון, פלוגה ב' — על שכונות המערב, פלוגה ג' — על שכונות הדרום ופלוגה ד', התרכזה בסביבת רחוב יפו. ז'בוטינסקי הנחה את כל הכוחות להתפרס בעיר החדשה בעוד בתוך העיר העתיקה לא הייתה נוכחות של אנשי ההגנה והיהודים שחיים שם נתונים לסכנת פרעות הערבים. ז'בוטינסקי טען שאין צורך בכוחות ההגנה בתוך העיר העתיקה כיוון שהתנגדות הערבים מופנת כלפי היישוב החדש שהינו בעל אופי ציוני ולא כלפי היישוב הישן שחי בתוך חומות העיר העתיקה.¹²

פעילות ההגנה בירושלים בזמן המאורעות

בתחילת המאורעות השלטונות הצליחו לשמור על הסדר בעיר. יחידות חיל הפרשים של הצבא הבריטי הסתובבו ברחובות העיר. קבוצות קטנות של אנשי ההגנה עמדו על המשמר בשכונות היהודיות והוסיפו להרגשת הביטחון. ב 3 באפריל 1920 יום שבת, יומו הראשון של פסח. לפי השערותם של היהודים יום תחילת המאורעות עבר בשלום. ונדמה היה לרוב אנשי ההגנה כי עיקר תפקידם הסתיים והסכנה חלפה. אבל למעשה הפרעות פרצו רק למחרת. ב 4 באפריל יום א', נכנסו לירושלים כ-500 חוגגים ערבים שהגיעו מחברון, שהיו ידועים בשנאתם כלפי היישוב היהודי בירושלים. הם חברו לערביי העיר העתיקה שקיבלו את פניהם בשער יפו. החוגגים נופפו באלות ובחרבות, כמקובל בחגיגות מסוג זה, נשאו דגלים וענדו את סמלי השריף. כאשר החלו להתפשט שמועות בעיר החדשה על המהומות המתרחשות בשער יפו ובעיר העתיקה, התאספו אנשי ההגנה ויהודים נוספים בחצר בית ספר למל (מאות אנשים). חלקם נשלחו לעמדות בעיר החדשה והשאר

¹² סלוצקי יהודה, קיצור תולדות ההגנה, הוצאת משרד הביטחון, 1976, עמודים 81-83. לקישור לאתר 'כותר' לחץ כאן.

נועדו לחדור לעיר העתיקה. בשעות הצהריים ניסו כמה מעות יהודים בעלי מוטות ברזל ומקלות מעץ לחדור אל תוך העיר העתיקה אך נבלמו על ידי כוח צבא בריטי גדול וחמוש.

הצלחות

מאורעות תר"פ גבו את חייהם של שישה יהודים וכמאתיים פצועים, מספר זעום של אנשים ביחס לגודל המאורעות שהתרחשו, לפי כמות המתפרעים האירוע היה עשוי להיגמר בעשרות הרוגים ומאות פצועים לולא תפקודו של ארגון ההגנה שהחל לפעול באופן מיידי אם תחילת המאורעות, זאת בזכות התארגנות מראש והאימונים שערכו בסתר לקראת מקרה שערביי ירושלים יצאו בהמוניהם ויתקפו יהודים. ארגון ההגנה תפקד כראוי והצליח לבלום את הפרעות שמחוץ לחומות.

למרות שהשלטון הבריטי חסם כניסות ויציאות מן הרובע היהודי, כמה מאנשי ההגנה הצליחו להסתגל אל תוך הרובע היהודי במסווה של רופאים מטעם 'הדסה'. לוחמים אלה התפזרו בעמדות שונות וסיפקו אקדחים רימונים ואף ויכולת התגוננות עבור אנשי היישוב הישן.

כשלונות

ארגון ההגנה לא היה ערוך כלל למקרה שבו הערבים יתקפו יהודים בתוך הרובע היהודי שבעיר העתיקה. רק בזכות תושייתם של תושבי הרובע היהודי אנשי היישוב הישן שהדפו בכוחות עצמם את תקיפותיהם של הפורעים הערבים נמנע אסון כבד. מה שלא הועיל למשפחות יהודיות שלא התגוררו במרכז היהודי שברובע שסבלו מתקיפות של פורעים בחצרותיהם.

ההתארגנות המוקדמת של ארגון ההגנה והאימונים שערכו לא עזרו מספיק על מנת שהארגון יוכל לתפקד בשעת משבר, וזה היה ניכר בהתנהלות הארגון בזמן המאורעות. לאחר הפרעות ערכו הבריטים מעצרים רבים. בחיפוש שנערך באחת מהעמדות של ארגון ההגנה בעיר העתיקה, נמצאו 3 רובים, 2 אקדחים ו-250 כדורים. 19 גברים שנמצאו במקום נאסרו. הצבא הבריטי לא הכיר בהגנה כארגון חוקי ולכן לארגון היה קשה מאד לגדול ולהתפתח. גם ז'בוטינסקי נעצר ונשלח ל-15 שנות מאסר עם עבודת פרך וגירוש מן הארץ לאחר ריצוי העונש.

לקחים

לאחר המאורעות הובהר לישוב העברי שאי אפשר להסתמך על הצבא הבריטי שפעל נגד היהודים במהלך המאורעות ושיש צורך בהקמת כוח הגנה עברי מסודר בהיקף ארצי עם לשם כך המפלגה התכנסה בחוות כנרת ב-כ"ט סיון תר"פ, 15 ביוני 1920, והוחלט בה על הקמת כח מגן שיפעל תחת המפלגה. בוועדה עלו ארבע רעיונות שונים להגנה על היישוב היהודי בישראל, שהעיקריים שבהם היו:¹³

א. להסתמך על בוגרי ארגון 'השומר'. 'השומר' הוקם ביום האחרון של פסח תרס"ט (1909) בידי קבוצה מצומצמת של אנשי העלייה השנייה¹⁴, בהם ישראל שוחט, ישראל גלעדי ואלכסנדר זייד שעמדו בראשו. ייעודו של 'השומר' היה שמירה על השדות והרכוש של היישובים העבריים החדשים שהוקמו בארץ. לפני

¹³ הדרי דני (עורך), חומת מגן - שמונים שנה לארגון ההגנה, הוצאת משרד הביטחון, ירושלים 2002. לקישור לאתר 'כותרי לחץ'

[כאן](#).

¹⁴ על ארגון השומר ראה: מרדכי נאור, 'השומר' - המיתוס נולד כבר בעלייה השנייה, באתר הספרייה הווירטואלית של מטח.

הקמתו של הארגון, השמירה בישובים הסתמכה על שמירה ערבית שעלתה מחיר גבוהה ולא הייתה יעילה כל כך. מייסדי 'השומר' אמנם ייעדו אותו להיות ארגון גדול המספק הגנה לכל חלקי הארץ, אך במתכונת אליטיסטית, כלומר שלא כל אחד יכול להצטרף לשורות של הארגון, רק הטובים ביותר שעברו מבחנים קשים תוך שמירה על חשאיות כלפי השלטונות העות'מאניים.

בתל-עדש במאי 1920 התקיימה אסיפה של המועצה המורחבת של השומר. בסופה של האסיפה הוחלט על פירוק של השומר זאת עקב מחלוקות בין ישראל שוחט- שרצה לשמור על המתכונת המצומצמת של הארגון, ויצחק טבנקין¹⁵ ואליהו גולומב- שטענו שיש צורך בארגון הגנה גדול יותר שיקיף את כל חלקי הארץ, לאחר הפירוק עלתה האפשרות לבסס את ארגון החדש בעזרתם של יוצאי ארגון השומר.

ב. להסתמך על הגדודים העבריים. הגדודים העבריים הוקמו במהלך מלחמת העולם הראשונה הם הוקמו כיוון שהיה צורך בארגון מגן שיעבוד בשיתוף עם הבריטים. ראשיתם של הגדודים העבריים החלה במצרים במהלך מלחמת העולם הראשונה כאשר גורשו יהודים שלא הייתה להם נתינות עותמאנית מארץ ישראל למצרים. זאב ז'בוטנסקי שירד גם הוא למצרים ושם פגש את יוסף טרומפלדור¹⁶ וצעירים נוספים, החל לפעול ובעזרת חבריו הם הציעו לבריטים את עזרתם במלחמה על ארץ ישראל נגד העותמאנים. בשנת 1915 הוקם הגדוד הראשון גדוד "נהגי הפרדות" שסייע ללחימה בגליפולי ושולב בצבא הבריטי. לאחר מכן קמו עוד שלושה גדודים שפעלו במקביל: גדוד 38 של קלעי המלך, גדוד 39 וגדוד 40. הגדודים העבריים היו כוח המגן המרכזי בארץ, הם היו פעילים במשימות ביטחון שוטף ובשמירה על היישובים. בשיא כוחם הם מנו כ-5,000 איש אך בעקבות לחצים של הערבים וגם ההבנה של הבריטים שעל ידי הגדודים יוקם כוח מגן לאומי שבזכותו תהיה עצמאות לאומית לעם היהודי, דבר שאלנבי חשש מפניו, ולכן הקשו הבריטים על תפקוד הגדודים ופעלו להיחלשותם.¹⁷

בנוסף עלו בוועדה שתי אפשרויות נוספות להגנת היישוב, הסתמכות על משטרת ארץ ישראל שהחלה להתארגן תחת השלטון הצבאי הבריטי, אבל בשלב זה היא מנתה קצת יותר ממאה וחמישים יהודים, ואי אפשר היה להסתמך על כמות כזאת של לוחמים. אפשרות רביעית הייתה שכל יישוב יהודי ידאג באופן עצמאי להגנתו. אפשרות זאת הייתה המועדפת על רבים מאיכרי המושבות בגלל שלדעתם ארגון השומר לא סיפק להם הגנה מספקת.¹⁸

לאחר דיונים רבים החליטה הוועדה כך :

"אחדות העבודה" מקבלת בהכרת חשיבות ואחריות היסטורית את האינציאטיבה (יוזמה ג.פ.) המוטלת עליה מאת הסתדרות, השומר, 'לדאוג לסידור ענייני ההגנה ולהבטחת תוכנה הלאומי והסוציאלי של הגנה עממית בארץ על ידי סידור חבר עובדים מסורים, עומדים על המשמר בכל ענייני ההגנה, ביצירת הגדודים

¹⁵ יצחק טבנקין נולד בפולין, בה רכש ראשית השכלתו. עלה ארצה ב- 1912 לאחר שנות פעילות בפועלי ציון. עבד כפועל בכינרת

ובכפר אוריה, הצטרף לגדוד העבודה והיה בין מייסדי משק עין חרוד. לפרטים נוספים [לחץ כאן](#)

¹⁶ יוסף טרומפלדור, 21 בנובמבר 1880, א' בטבת ה'תרמ"א – 1 במרץ 1920, י"ב באדר ה'תר"ף היה לוחם יהודי, מנהיג ציוני סוציאליסטי וחלוץ. מהלך חייו, גבורתו ונפילתו בקרב תל חי הפכו אותו לדמות מופת ציונית ולגיבור לאומי. לפרטים נוספים [לחץ כאן](#)

[כאן](#)

¹⁷ נדבה יוסף, זאב ז'בוטנסקי: האיש ומאבקיו, מכון ז'בוטנסקי בישראל תשמ"ו - 1986, עמוד: 29-30. לפרטים נוספים [לחץ כאן](#)

¹⁸ שמרי סלומון, הארכיון לתולדות 'ההגנה', [לחץ כאן](#)

ובהשתתפות במשטרה. הוועידה מכירה כי ההגנה צריכה להיות מאורגנת כך, שהיא תהיה כולה ברשות המשתתפים בה, ותשאף להכניס אל תוכה כל איש מוכשר לעבודות ההגנה ומקבל על עצמו את עולה. השפעת, אחדות העבודה' על אופי ההסתדרות תובטח על ידי השתתפות אקטיבית של חבריה בהתאם להחלטות "אחדות העבודה". הוועידה מחייבת את כל חברי אחדות העבודה להיענות במשמעת מוחלטת לוועד ההגנה בכל דרישה. כמו כן הוחלט שהוועד האחרון של "השומר" (ישראל שוחט, יוסף נחמני ויששכר סיטקוב,) יחד עם שניים מאנשי הגדוד העברי (אליהו גולומב ודב הוז), ישמשו כוועד הראשון.¹⁹ לאור ההבנה כי 'ההגנה' זקוקה לחסות ופיקוח ציבוריים רחבים יותר ולתקציב גדול יותר ממה שיכלה לספק לה 'אחדות העבודה'. האחריות על ארגון ההגנה עברה ל'הסתדרות הפועלים' שהוקמה בדצמבר אותה השנה.

החלטה זו באה לאחר דיונים שבהם הועלו רעיונות רבים להגנת הישוב היהודי בארץ ישראל.²⁰

¹⁹ יהודה סלוצקי, קיצור תולדות ההגנה, הוצאת משרד הביטחון, 1976, עמוד 94. לקישור: [לחץ כאן](#).

²⁰ למסמכים על הקמת ארגון ההגנה ראה ארכיון צהל ומערכת הביטחון, לקישור: [לחץ כאן](#).

פרק ב: מאורעות תרפ"א

בכ"ג בניסן תרפ"א (1 מאי 1921) החל גל נוסף של אלימות. במשך חמישה ימים תקפו ערבים חמושים את היישוב היהודי בארץ ישראל ההתקפות התמקדו ביפו, בגבולות תל אביב הקטנה, בפתח תקווה, בחדרה וברחובות. תוצאות ההתקפות האלה היו חמורות בהרבה ממאורעות תר"פ, כ-47 יהודים נהרגו, 116 נפצעו ונגרם נזק רב לרכוש היהודי. ההתקפות הקשות ביותר היו ביפו ובסביבתה. רק בבית העולים ביפו נרצחו בדם קר 13 יהודים ו 24 אחרים נפצעו. גם ליד יפו בשכונת אבו כביר, נרצחו עוד חמישה יהודים. כוחות המגן היהודיים היו עדיין קטנים ובכלל לא מאומנים, הם הצליחו לפעול רק בחלק מהמקומות שהותקפו בפרעות. לעזרתם של היהודים הגיעו כמה עשרות מחיילי הגדוד העברי אבל גם הם הגיעו רק לתל אביב ולא וללב הפרעות שהתרחשו ביפו. מגני פתח תקווה הצליחו לעצור את התקפתם הגדולה של הערבים והבדווים בזכות עזרתם של כוחות הצבא הבריטי. הפרעות הרחבות הגיעו גם לחדרה שם המצב היה חמור ביותר כאשר התוקפים הערבים הצליחו לחדור לתחומה בזמן שהתושבים התחבאו באחת החצרות. גם בחדרה נהדפה ההתקפה בעזרת הבריטים: מטוס קל השליך פצצות על הפורעים וגרם לנסיגתם. במושבה הדרומית רחובות, לעומת זאת, הייתה התארגנות מקומית יעילה יותר, וההתקפה נהדפה²¹.

ארגון ההגנה במאורעות תרפ"א

כאשר פרצו מאורעות הדמים ביפו, והתקפות על המושבות פתח תקווה, רחובות וחדרה היישוב היהודי לא היה מוכן להן כלל, הן מבחינה נפשית והן מבחינה מעשית. בכל עיר התארגנות ההגנה הייתה שונה וכך גם התוצאות.

תל אביב - בתל אביב לא הייתה התארגנות מוקדמת של חברי ההגנה והפרעות תפסו אותם לא מוכנים. עם פרוץ המאורעות הגיעו חברי ועד ההגנה המקומי לפתוח את מחסני הנשק שהכילו רובים כדורים ורימונים שהוברחו לתל אביב ממחסני הצבא הבריטי. אם היה בידי המגינים נשק נגד הפורעים הערביים המצב היה נראה אחרת. אך הנשק נעלם. אנשי ההגנה חיפשו את הנשק כל הערב ולא מצאו אותו. תל אביב עמדה חסרת אונים נגד טרור ערבי שהתחולל בלב היישוב החדש. מה שהציל את תל אביב בשעה קשה זו היה הגדוד העברי. כשלושים סמלים וחיילים, שהיו הגרעין לגדוד העברי שהיה עתיד לקום. חיילי הגדוד העברי התאמנו אותה עת במחנה סרפנד שסמוך לתל אביב. ישראל שוחט, שריכז את ההגנה בתל אביב החליט שאין דרך להבטיח את שלומה של העיר אלא להביא את חיילי הגדוד העברי²².

פתח תקווה - כאשר הגיעה לפתח תקווה הידיעה על התפרצות המאורעות ביפו, נבחר במושבה ועד הגנה ובראשו ראש השומרים הוותיק אברהם שפירא. צעירי המושבה קיבלו נשקים, כשלושים רובים ומספר אקדחים, הנפחים הכינו מוטות ברזל חדים, והנשים והילדים בנו גלי אבנים גדולים בפנינות המושבה, על

²¹מרדכי נאור ודן גלעדי, ארץ ישראל במאה העשרים: מיישוב למדינה 1900 - 1950. רעננה ישראל, משרד הביטחון. תש"ן, 1990

לקישור: [לחץ כאן](#)

²² יהודה סלוצקי, קיצור תולדות ההגנה, הוצאת משרד הביטחון, 1976, עמוד 99. לקישור: [לחץ כאן](#).

נערי המושבה הוטל לשמש מקשרים בין העמדות. על תושבי המושבה הקשישים הוטל לשמור על הסדר בתוך המושבה.

ההתקפה על פתח-תקוה התחילה ביום חמישי עם שחר. כל הכפרים הערביים והשבטים הבדווים באזור השתתפו בה. המתקיפים התחלקו לשני קבוצות, האחת באה מן הצפון — מקלקיליה, והשניה — בשעה יותר מאוחרת מן הדרום, מיהודיה. הנשים הערביות הלכו אחרי הפורעים כאשר שקים בידיהן בשביל לשאת את שלל המושבה. ההתקפה החלה עם העלאתו באש של בית האריזה בפרדס שלייד המושבה. ניתנה אזעקה בפעמון המושבה והמגינים יצאו לגבולות להגן.

בחזית הצפונית, המסוכנת ביותר, רוכזו בעלי הרובים, ומשאר צידי המושבה חיכו המגינים ובידיהם מוטות ברזל, קלשוניים ואלות. פלוגת הרוכבים בפיקודו של אברהם שפירא יצאה לקראת הערבים ופתחה באש לכיוונם. הערבים התקדמו בזחילה והרוכבים שעל הסוסים היו מטרה חשופה. שהרוכבים ראו שהם עלולים להיות מנותקים מהמושבה הם נסוגו מיד. הערבים התקדמו והגיעו לגבולות המושבה, החלו יריות בין המגינים לבין הערבים שהתקרבו לבית האריזה ותפסו מחסה מאחורי קירותיו. הגנת המושבה עמדה להתמוטט בכל רגע. אבל בזכות שליח שיצא לפני כן לבקש את עזרת הצבא ההודי שחנה בתחנת הרכבת בראש העין ההודים הגיעו למושבה בדיוק ברגע הנכון ופתחו באש על המתקיפים. הערבים מיד נסוגו בבהלה. יותר מעשרים מהם נהרגו. כך נשברה ההתקפה על פתח תקווה. ארבעה מבני המושבה נפלו ביום זה, וכמו בתל אביב גם כאן מבינים היהודים שלא מספיק אומץ לב ונכונות להגן על המולדת אלא שיש גם צורך בנשק ובאימון צבאי כדי לעמוד במבחן המערכה.

חדרה - ההתקפה על חדרה נערכה ב כח ניסן התרפ"א (6 במאי 1921) שבוע לפני כן עבר מפקד המשטרה הבריטי בכל המושבות והכין את התושבים לתקיפת הערבים ואף הביא לחדרה 14 רובים והבטיח להזמין צבא ולשלוח מטוס במקרה של התקפה. ועד ההגנה המקומי החליט לרכז את כל התושבים בבית אחד בצפון מערב המושבה, ולחפור חפירות הגנה מסביבו, כלומר הם העדיפו להגן על עצמם ולהפקיר את הרכוש. הפיקוד על הגנת המושבה נמסר לדי"ר לייבל קצין לשעבר בצבא האוסטרי שעלה ארצה זמן קצר לפני כן. הערבים הגיעו למושבה ופשטו על הבתים שנעזבו, חלק מהם ירה על עמדות היהודים אך לא התקיף אותם. בשעה 11 הגיע מטוס שהפציץ את הפורעים וירה בהם במקלע. מכונית צבא משורינית הגיעה בצהרי היום למושבה והמתקיפים ברחו בבהלה. שני בתים הועלו באש ו 14 נשדדו לגמרי. איש מבני המושבה לא נפגע.

רחובות-באותו היום גם נעשה ניסיון להתקיף את רחובות. הגנת רחובות אורגנה על ידי קבוצת יוצאי " הגדוד העברי" ובראשם משה סמילנסקי. קבוצות המגינים קבעו את העמדות שלהם בארבעת פינות המושבה כשבידם 42 רובים. ביום ההתקפה התכנסו רבבות חוגגים ערבים ברמלה לרגל חגיגת נבי צאלח. מסיתים ערביים גרמו להמון לצאת ולערוך פרעות ברחובות. המתפרעים, עלו בהמוניהם לכיוון המושבה אבל עם היריות הראשונות של המגינים ברחו כולם²³.

²³ יהודה סלוצקי, קיצור תולדות ההגנה, הוצאת משרד הביטחון, 1976, עמוד 93-97. לקישור: [לחץ כאן](#).

הצלחות:

אפשר לראות שכאשר ליישוב היהודי היה מידע מקדים על פרוץ הפרעות הם יכלו להתכונן בהתאם ולתכנן פעולות התגוננות כנגד הערבים או לאסוף את כל התושבים למקום אחד ובכך להגן עליהם, כך לדוגמה ברחובות בחדרה שבהן אנשי ההגנה התכוננו מראש לבואם של הפורעים התכנסו אנשי היישוב במקום מוגן ושמרו על ההגבלות. כאשר פרצו המאורעות במושבות פתח תקווה וחדרה הבינו המגנים היהודים שאינם מאומנים מספיק ואין ברשותם כמות מספקת של נשק על מנת לבלום את התוקפים לכן הם פנו לצבא הבריטי שהיה אחראי על שמירת השקט בארץ ועל שלום התושבים, הצבא ענה בחיוב ובכך הציל יהודים רבים ומנע אסון כבד בהרבה.

כשלונות:

במושבות בהם לא הייתה התארגנות מוקדמת הפרעות תפסו את אנשי ההגנה לא מוכנים ובעקבות זה נבזזו ונשרפו בתים רבים של יהודים שהגנה הייתה יכולה למנוע.

לקחים:

לאחר הצלחת ההגנה במושבות חדרה ורחובות הובהר הצורך בארגון הגנה קבוע שיפעל במשך כל השנה ושיג מידע מודיעיני על התארגנויות ערביות כנגד הישוב. כמו כן הובהר הצורך בהשגת נשק באופן מסודר ולא רק על ידי יחידים שהיו קונים את הנשק בדרכם ארצה. ומלבד זאת היה צריך סכומי כסף גדולים על מנת שהארגון יוכל לממן פעולות אלה.

יישום הלקחים:

אנשי ארגון ההגנה הפיקו לקחים מהמאורעות והחלו לפעול במגוון דרכים ליישום. על מנת לפתור את בעיות הכסף והנשק נשלח גרשון פליישר²⁴ לווינה ושם הקים מנגנון לאיסוף חשאי של כספי היהודים העשירים שחיו באירופה ורצו לתרום למאבק על ארץ ישראל, חלק מהכסף נשלח לארץ על מנת לשפר את יכולתיו של הארגון ועם שאר הכסף קנה גרשון נשק רב מסוחרים מקומיים. הקושי היה בהעברת הנשקים לישראל, לאחר כמה וכמה נסיונות כושלים החלו להעביר את הנשקים החדשים בתוך מקררים שנשלחו לישראל וכאשר הגיעו לארץ הוצאו על ידי אנשי ההגנה. בעזרת נשקים אלו שחולקו על ידי אנשי ההגנה ביישובים גברה היכולת של אנשי היישוב לספק הגנה זמינה וקבועה במהלך כל השנה.

עוד החליט ועד ההגנה לאחר מאורעות שיש צורך במדריך קבוע שיוכל לאמן קבוצות של חברים ביישובים. בהתחלה האימונים התקיימו בתל אביב בבניין הגימנסיה אך לאחר מכן הועברו לכפר גלעדי ששם היה אפשרות להתאמן יותר בחופש ולערוך תרגילי שדה ולהתאמן ברובים. חברי השומר הוותיקים התייחסו בזלזול לקורס החדש שהוקם וכינו את המתאמנים והחניכים בשם "מוקיונים" וזה לבסוף שמו של הקורס

²⁴ גרשון פליישר נולד ב 1893 בקובינה אוסטריה, מאנשי העלייה השנייה. הצטרף לארגון השומר והיה ממייסדי קבוצת הרועה,

לאחר המלחמה שירת בגדודים העבריים ועסק באיסוף נשק. בהמשך נשלח על ידי ישראל שוחט לרכוש נשק באוסטריה עבור ארגון ההגנה.

בספרי ההיסטוריה של ההגנה. היה זה הקורס הראשון בארץ למדריכי הגנה עברית. ובו נוצר הגרעין הראשון של מפקדי הגנה.²⁵

²⁵ מרדכי נאור ודן גלעדי, ארץ ישראל במאה העשרים : מיישוב למדינה 1900 - 1950. רעננה ישראל, משרד הבטחון. תש"ן, 1990, עמוד 257 לקישור: [לחץ כאן](#)

פרק ג: מאורעות השניים בנובמבר 1921

במלאת ארבע שנים להצהרת בלפור תוכנן על ידי המנהיגים הערבים הלאומנים יום הפגנת דמים, אך עיקר הסכנה הייתה בירושלים שבה תכננו הערבים לקיים הפגנה ענקית. כאשר נודע לוועד ההגנה על תוכנית זו הוא שלח לירושלים את יהושע אייזיק²⁶ וביחד איתו קבוצת חברים קטנה מגדוד העבודה. כאשר הגיעו לירושלים החלו לארגן ולאמן כ-160 מגינים, רובם מאנשי העלייה השנייה והשלישית ומתלמידי בצלאל. הם אומנו להשתמש באקדחים ובזריקת רימונים. אבל הפעם כשתכננו את פעולות ההגנה בעיר הם זכרו את לקח מאורעות תר"פ והוחלט להכניס כוח הגנה לעיר העתיקה מבעוד מועד.

ערב ה-2 בנובמבר נשלחו כל חברי ההגנה לעמדותיהם. כמאה אנשי מגן פוזרו בנקודות שונות בעיר החדשה, ופלוגה של 36 איש הסתננה לרובע היהודי בעיר העתיקה ותפסה עמדות. הנשק הועבר בין העמדות בסלי ירקות על ידי חברות ההגנה. אייזיק קבע את מרכז הפעולה בבית הכנסת המרכזי "חורבת יהודה החסיד". בבוקר למחרת התאספו אלפי ערבים בחצר המסגד כאשר המנהיגים קוראים להם לצאת לפרוע ביהודים. באחת עשרה פרצו הערבים את חצר המסגד והחלו בפרעות. הקורבנות הראשונים היו כמה משפחות ספרדיות שגרו מחוץ לרובע היהודי. רוב הפורעים המשיכו בדרכם אל הרובע היהודי ששם היה ריכוז גבוה של יהודים בעיר. אך כאשר הגיעו אל הכניסה המזרחית של הרובע וניסו לפרוץ פנימה פקד אייזיק לירות בפורעים ולזרוק עליהם רימונים. מנהיגם של הפורעים שעמד בראש נהרג מהירי ובעקבות זאת נסוגו כל הערבים מהרובע היהודי.²⁷

הצלחות:

מאורעות ה-2 בנובמבר הוכיחו שאפילו בהתארגנות קצרה ולא מושלמת אפשר לבלום את הפורעים הערבים ואיך כמה בחורים אמיצים ומאומנים הצליחו למנוע אסון. הלוויית הרוגי ה-2 בנובמבר הפכה להפגנה לאומית. הרב קוק אמר בהספדו "כי עיקר חזון הגאולה הוא מה שנעשה בעצמנו, מה שידע היהודי לעמוד על נפשו ועל כבודו, ועל נפש האומה וכבודה".

כישלונות:

למרות המידע המקדים והפקדת השומרים על העיר העתיקה היו יהודים שחיו מחוץ לגבולת הרובע היהודי והם נותרו ללא הגנה וחסרי שמירה מפני המתקיפים הערבים שיכלו לפגוע בהם בלי שאף אחד ינסה לעצור אותם, וכך היה אבידות היהודים היו 5 הרוגים וכ-40 פצועים שנפלו במקרה לידיהם של הערבים בפינות שונות בעיר.

²⁶ יהושע אייזיק (אשל) היה איש ההגנה, ומפקד שירות האוויר של ההגנה, שהפך לאחר מכן, עוד בתקופתו, לחיל האוויר של צה"ל.

קישור לאתר ויקיפדיה לחץ כאן

²⁷ מיכאל גרינצוויג, גדי וכסלר, זאת ירושלים, חלק שני - מהתקופה הצלבנית ועד ימינו, ירושלים, משרד החינוך. המינהל הפדגוגי

האגף לתכניות לימודים, תשנ"ג, עמ' 194. לקישור לחץ כאן

לקחים:

פעולות ההגנה על ירושלים ב-2 בנובמבר 1921 הרימה את כבוד ההגנה שהושפל ביפו במאי 1921, זה לא רק הניצחון בקרב אלא יש פה גם ניצחון מדיני חשוב. זה היה בעצם הניצחון הראשון של הגנה מאורגנת מסודרת.

פרק ד: ארגון ההגנה בין מאורעות תרפ"א לתרפ"ט :

שבע השנים השקטות:

לאחר מאורעות תרפ"א שבהם הערבים חטפו מכה קשה נוצרה רגיעה בסכסוך ושרר שקט ברחבי ארץ ישראל, מצב שנתן לארגון ההגנה את האפשרות לשפר בלי הפרעות חיצוניות את יכולת הביטחון וההגנה של הארגון. קיימות סיבות רבות לשקט שהשתרר בארץ "בשבע השנים הטובות", הסיבה העיקרית לרוגע בשנים אלו הייתה היחלשותה של התנועה הערבית הלאומית בשנות העשרים, הערבים לא מצליחים להשיג את מטרותיהם והם שקעו במחלוקות פנימיות ומתישות. סיבה נוספת היא השפעתם של התומכים הערבים בפרלמנט האנגלי, שניסו לשכנע את המנהיגים הערבים כי שימוש באלימות ובאמצעים בלתי חוקיים נגד השלטון הבריטי בישראל רק יפגע בהם. לאחר האישור הסופי של חבר הלאומים לבריטים להיות השליטים בארץ ישראל ובעלי המנדט היה ייאוש ואכזבה גדולה בקרב הציבור הערבי, ואפילו הקיצוניים שבהם שעד רגע זה קיוו כי יצליחו למנוע את המהלך איבדו מוטיבציה.²⁸

ארגון ההגנה בשנים אלו התפתח רבות כמה מהשינויים הם :

שינויים ארגוניים :

בשנות העשרים התפצל ארגון ההגנה, הוא חולק לעשרות קבוצות קטנות ושלושה סניפים גדולים יותר בערים הגדולות תל אביב, חיפה וירושלים. סניפים אלו היו תחת אחריותו הישירה של מרכז הארגון שסיפק להם נשק ומדריכים שיאמנו את חברי היישוב להשתמש בו. בכמה יישובים כמו חברון, טבריה וצפת, לא היה בכלל ארגון הגנה וכך גם ביישובים קטנים רבים שנותרו ללא קבוצות הגנה מאורגנות, לכן בכל ישוב חסר הגנה כל מי שהיה בעל עבר צבאי ומסוגל לשאת נשק היה חייב לשאת בחובת השמירה וההגנה. בערים לעומת זאת היה ועד הגנה ציבורי וגם מפקד ופקידים שהכירו בבעיות הביטחוניות במקום מבחינת היחסים עם השכנים. הם קבעו עמדות שמירה וסידורי הגנה יציבים, הוקם מנגנון של מתנדבים בשביל שברגעי חירום יהיה אפשר לגייס אנשים רבים שיגנו על היישוב והעיר. המשמעת בארגון הייתה גבוהה, מאות צעירים התייחסו לארגון ברצינות רבה והקדישו לטובתו את שעות הפנאי ולפעמים חלק משעות עבודתם. מהמפקד ועד לחבר האחרון בארגון הייתה רוח של נאמנות והקרבה עצמית.²⁹

תהליך הקבלה לארגון התבצע בצורה הבאה : כל אדם הרוצה להתקבל להגנה צריך להביא ערבות בכתב של שני חבריו. לאחר מכן מתבצעת חקירה על ידי מפקד הארגון בעיר, שמעביר את הנתונים של המועמד לכל ראשי הקבוצות בעיר, ואם הם לא משמיעים ערעור מצידם המועמד מתקבל לחודש ניסיון. במשך החודש

²⁸מיכאל גרינצוויג, גדי וכסלר, שמעון יהב ורות פלג, זאת ירושלים, חלק שני - מהתקופה הצלבנית ועד ימינו, ירושלים, יד יצחק

בן-צבי ישראל. משרד החינוך. המינהל הפדגוגי האגף לתכניות לימודים, תשנ"ג, עמ' 194. לקישור [לחץ כאן](#)

²⁹ מרדכי נאור ודן גלעדי, ארץ ישראל במאה העשרים : מיישוב למדינה 1900 - 1950. רעננה, ישראל, משרד הבטחון. תש"ן,

1990, עמוד 257 לקישור : [לחץ כאן](#)

הוא נחשב כחבר זמני ולאחר שעמד בתקופת הניסיון עליו תחייב להיות נאמן לארגון ההגנה ורק אז הוא נעשה חבר פעיל בארגון ההגנה.

הגנה הצליחה ללכד סביבה מאות אנשים ולחנך אותם ברוח מסירות האמיתית. מעבר ליכולות הטכניות ההגנה הקנתה לחברי הארגון סגולות נפשיות. המריבות של המפלגות בארץ לא השפיעו על ההגנה, הארגון ידע שעליו מוטלת כל האחריות לשלום היישוב ושחובתו לעמוד על המשמר.

נשק:

ארגון ההגנה השתדל להפסיק את פעולות הרכש הפרטיות, שנעשו על ידי אנשים שונים באירופה. הארגון פחד שמשלוחי הנשק הפרטיים שנעשו בלי אחריות ותיאום יביאו לנזק פוליטי מול הבריטים. היה צורך במקום אחסון עבור הנשק שכבר היה קיים בארגון, אך היו קשיים במימון של בניית מחסנים שיכלו לאחסן את הנשק בצורה הטובה ביותר. לאחר מאמצים רבים והרבה דחיות ארגון ההגנה הצליח להשיג באמצעותו של הקולונל קיש (נציג ההנהלה הציונית בארץ), 400 לירות מצריות ששימשו לבניית מחסני נשק.

המחסן הראשון נחפר בשכונת בורוכוב בגבעתיים ויעקב פיינברג מפקד ההגנה בשכונה מונה להיות אחראי על המחסן. המחסן בשכונת בורוכוב סיפק נשק למחסני היישובים וחילק להם נשק לפני הימים שמועדים לפרעות. מחסן מרכזי נוסף נבנה באורווה בקבוצת גבע, המחסן היה מעין מרתף בטון שפתחו הוסווה באמצעות מזון הבהמות. שני המחסנים הנוספים היו קטנים יותר והוקמו בכנרת ובאילת השחר. קירות המחסנים היו עושים עץ והרטבות שלהם גרמה לנשק להחליד ולחלקי העץ להירקב. לפי דו"ח שמסר יוסף הכט בקיץ 1924 לדוד בן גוריון, באותה שנה היה ברשות ההגנה 27 מקלעים מתוכם 16 במחסנים, כ 750 רובים 250 מהם בערים והשאר במשקים, כ 1050 אקדחים וכ 750 רימונים.

אימונים:

באוגוסט 1925 יזם יוסף הכט³⁰ קורס מפקדים ארצי שמטרתו היא להרים את דרגת האימונים שירדה ולבנות שיטת אימונים אחידה לכל הסניפים. יוסף הכט השיג תקציב לקיומו של הקורס מכספו של הקולונל קיש. הקורס התקיים על הר הכרמל ונמשך עשרה שבועות. אבטחת הקורס ואספקת נשק הוטלו על סניף ההגנה בחיפה. בקורס השתתפו עשרים איש, נשלחו 5—6 מכל סניף עירוני וכמה חברי משקים. מארגן ומפקד הקורס היה אלימלך אבנר, אשר ריכז את קורס ההגנה הראשון בכפר גלעדי ארבע שנים קודם לכן. הקורס נקרא בשם קורס הכרמל או קורס איטליה והיה לו ערך רב בגיבוש הכושר של מדריכי ההגנה, עם סיומו של הקורס רוכזו כל שיטות ההדרכה בחוברת מיוחדת אשר שימשה במשך הרבה זמן כחומר הדרכה למפקדי הארגון.³¹

³⁰ יוסף הכט היה ממייסדי ארגון "ההגנה" ויושב ראש הראשון (המרכז) של הארגון. אתר וקיפדיה לקישור [לחץ כאן](#)

³¹ מרדכי נאור ודן גלעדי, ארץ ישראל במאה העשרים: מיישוב למדינה 1900 - 1950, הוצאת משרד הבטחון, רעננה, תש"ן, עמוד:

435 לקישור [לחץ כאן](#)

פרק ה: מאורעות תרפ"ט

באב תרפ"ט אוגוסט 1929 התחוללו מהומות דמים בארץ ישראל. המוני ערבים מוסתים התקיפו יישובים יהודים, ושוב לאחר שבע שנים של רגיעה הידרדר המצב הביטחוני בארץ. הגורם המרכזי למאורעות היה החלשות השלטון בארץ. לאחר שלוש שנים עזב הנציב העליון לורד פלומר את התפקיד והנציב שבא אחריו סר ג'והן צ'נסלור היה חסר אופי ושלטונו לא היה יציב. לכן הערבים ניצלו את חולשתו ועודדו המונים לצאת למהומות. הסיבה למהומות היא בעיקר על רקע דתי וההסתה התמקדה במעמדו של הכותל המערבי. הכותל המערבי היה מקום קדוש ליהודים ולערבים כאחד ולכן גרר ויכוחים רבים במהלך ההיסטוריה. הויכוח החריף כאשר בליל יום הכיפורים תרפ"ט 1928 התכנסו מאות יהודים להתפלל ברחבת הכותל ונקבעה מחיצה כדי להבדיל בין הנשים לבין הגברים. סגן מושל מחוז ירושלים קיטרוטש, שהגיע לרחבת הכותל תוך כדי סיור בסביבה, ראה את המחיצה וטען שזה ניסיון גלוי להפוך מקום שקדוש למוסלמים לבית תפילה עבור היהודים. קיטרוטש פקד להוריד מיד את המחיצה ולמחרת הוא בא עם שוטרים לבצע את הפקודה. כמה מתפללים יהודים ניסו להביע התנגדות, אבל השוטרים התגברו עליהם והמחיצה הוסרה. פעולת ההסרה של המחיצה בשעת התפילה ביום הכיפורים בכותל המערבי הרגיזה את הציבור היהודי בארץ ובגולה ומוסדות היישוב התלוננו על המקרה בפני הממשלה הבריטית.³²

העיתונות הערבית והמסיתים הלאומנים מיד פרסמו שהיהודים מתכננים להשתלט על המקומות הקדושים למוסלמים. לאחר האירוע כינס האג' אמין אל חוסייני שעמד בראש המסיתים אסיפה בירושלים, אשר תבעה מהממשלה למנוע את כניסתם של תשמישי קדושה יהודים אל רחבת הכותל ולאסור על היהודים להרים את קולם בתפילה. לאחר מכן המוסלמים החלו במעשי פרובוקציה שהבולט בהם היה עריכת טקסים פרועים של צעקות וריקודים לקול תופים ומצילתיים בבניינים שליד הכותל בזמן שהיהודים מתפללים שם.³³

בתשעה באב תרפ"ט בתגובה על התגרויות הערבים נערכה הפגנה של בני נוער יהודים ליד הכותל, וחברי בית"ר הניפו את דגל הלאום וקראו קריאות "הכותל כותלנו" ו"בוז לממשלה". למחרת התקיימה במקום הפגנה ערבית, יום לאחר מכן נהרג צעיר יהודי בתגרה עם ערבים. ההלוויה שלו הפכה להפגנה בעלת אופי אלים שכללה הרבה התנגשויות עם המשטרה. במקביל ההסתה הערבית הגיעה לשיאה בעקבות שמועות שהמופתי הורה למוסלמים לתקוף את היהודים בירושלים כדי למנוע מהם להתקיף מסגדים בעיר העתיקה. באותם ימים נראו סימנים רבים המראים על התפרצות קרובה ולמרות זאת הנציב העליון צ'נסלור היה באנגליה ורק כוחות צבא מועטים היו בארץ, לכן בעקבות הצמצום בכוח הצבאי הבריטי,³⁴

³² אורון יאיר (עורך), מצילי 1929: סיפורי הצלה של יהודים ופלסטינים בחברון ובירושלים, הוצאת פרדס, חיפה 2017, עמוד: 1

63-85 [לקישור לחץ כאן](#)

³³ בן-גוריון דוד, מה בין מאורעות אפריל 1936 למאורעות אבגוסט 1929, ירושלים 1936. לקישור למאמר באתר פרויקט בן-

יהודה. [לחץ כאן](#).

³⁴ יהודה סלוצקי, קיצור תולדות ההגנה, הוצאת משרד הביטחון, 1976, עמוד 93-97. לקישור: [לחץ כאן](#).

הפרעות בירושלים:

ביום שישי ביי"ז אב התרפ"א (23 . 8 . 1929) יצאו ערבים רבים מהכפרים שבסביבת ירושלים ובדואים ממדבר יהודה והגיעו לעיר העתיקה בירושלים כאשר הם מזוינים באלות וסכינים, ומשם המשיכו לעבר השכונות היהודיות כשהם שואגים קריאות נקם. המשטרה לא הייתה ערוכה והשוטרים המעטים שהיו במקום אפשרו למתפרעים לרצוח ולשדוד כמעט בלי להתערב. הפורעים התחלקו לשתי קבוצות חלק אחד מן הערבים פנה לעבר שער יפו והשני לעבר שער שכם. בשער יפו נחסמה דרכם במשמר שוטרים חמושים ברובים. אבל השוטרים לא ירו. יהודים שהגיעו למקום במקרה הוכו נדקרו ואף נהרגו לעיני השוטרים. כמה מן הפורעים שבשער יפו תקפו את שכונת ימין משה הצמודה. בשכונה נמצא מאז הבוקר שמואל תבורי, שלא היה תושב המקום, ואיתו חמישה טירונים. עמדו לרשותם 6 אקדחים ו-3 רימונים. כמה מתושבי השכונה שימשו כמקשרים תצפיתנים ועזרו בבניית הביצורים. כשהגיעו הפורעים לבתי השכונה הראשונים והחלו לדפוק על השערים כשהם זורקים אבנים ויורים, הטיל תבורי את אחד משני רימוני המילס שבידו והאספסוף נסוג. התקפה שבאה מדרום לשכונה נהדפה גם היא. לאחר מכן באה המשטרה הבריטית וערכה חיפוש בין היהודים, הנשק הוחבא במיטות ועריסות הילדים וכאשר יצאו השוטרים מהשכונה חזרו המגנים לעמדותיהם.

במקביל נעשה ניסיון רציני ביותר לפרוץ לעיר החדשה באיזור מאה שערים. לשכונה הגיעו פורעים רבים שיצאו גם הם משער שכם, חלקם רכבו על כתפי חבריהם כאשר הם מנופפים בפגיונות ואלות וצועקים איטבחו אל יאהוד. בשכונה שהו כמה שוטרים שהיו מצוידים רק במקלות ולא הייתה בידם יכולת לעצור את הפורעים. הידיעה על המצב נשלחה לוועד העיר ומיד לאחר מכן יצאה למקום מכוננית ובה ארבעה "מעופפים" הם הגיעו לסביבת בית החולים האיטלקי בזמן שהפורעים הצליחו לפרוץ את שרשרת השוטרים הדלילה ועמדו להיכנס לשכונה היהודית. במהירות שלפו הבחורים את אקדחיהם ירו בהמון זרקו שלושה רימוני מילס. שני ערבים נהרגו. כל הפורעים נסוגו ובהלה ואנשי ההגנה נכנסו לסימטה לטעון את הנשקים מחדש. מיד לאחר מכן התחדשה ההתקפה אך בעצימות גבוהה יותר. הפעם בראש המתקיפים עמדו גם שוטרים ערבים רכובים על סוסים. המגינים פתחו באש והשוטרים הערבים נעלמו, רק כמה ערבים נפגעו וכל שאר המפגינים פשוט ברחו ממקום לעבר שער שכם.³⁵

התפרעויות בישובים מבודדים:

בזמן שירושלים כולה בערה והמון ערבי זועם עבר משכונה לשכונה מסיתים רבים עברו בכל הארץ וקראו לערבים להיענות לדרישתם של ראשי הדת להכות את היהודים ובהזדמנות זו למלא את בתיהם שלל. רוב ההתפרעויות נערכו על יישובים קטנים ומבודדים והמניעים העיקריים היו השוד ורכושם של היהודים. ברוב המקרים המשטרה הייתה מגיעה רק אחרי המעשה ושיטתה היתה בדרך כלל פינוי התושבים והעברתם למקומות בטוחים יותר מבלי לדאוג לשמירה על הרכוש שלהם. על המושבה מוצא ששכנה בצד הכביש הראשי מירושלים התנפלו ביום שבת ערבים רבים בני הכפר הסמוך. תושבי מוצא חיו בשכונות עם הערבים

³⁵ יאיר אורון, מצילי 1929 סיפורי הצלה של יהודים ופלסטינים בחברון ובירושלים, פרדס הוצאה לאור בע"מ, 2017 עמוד, 66-

עשרות שנים ולא ציפו להתנפלות כזאת מצידם. כך גם נעשה במושבה הקטנה הרטוב שבה התגוררו 130 איש שנאלצו לברוח לתל אביב. המושבה נעזבה לפורעים שהרסו אותה עד היסוד.

הפרעות בתל אביב:

גם לתל אביב הגיעו הפרעות, ביום שישי בצהריים פרץ המון ערבי כאלפיים איש ממסגד חסן בק, שבשכונת מנשיה, וחדר לרחובות שכונת אופק הים שנעזבה מתושביה עוד בשעות הבוקר. העגלון ברוך רוזין ובניו, שבאו להוציא את רכושם מהשכונה היו הקורבנות הראשונים. הם הוכו נדקרו על ידי הפורעים ורוזין מת מפצעיו. אנשי "ההגנה" מיהרו להגיע למקום. בשלב הזה כבר רוכזו בסביבה עשרות שוטרים בריטים, הקצין הבריטי ריגס קרא לערבים לחזור לכפרים וההמון הריעו לעומתו בצעקות: "הרגו את ריגס" וכמה מהם אפילו פתחו ביריות לעבר המשטרה. ריגס ואנשיו השיבו אש שממנה נהרגו שישה פורעים ועשרות נפצעו השאר נסוגו בבהלה. ביפו סוכל ניסיון של אספסוף ערבי להפגין בכיכר השעון בעזרת מכונית משוריינת וירתה שתי יריות מעל ראשם של המפגינים, חוד המתקפה הערבית נשבר והיא לא צלחה. מעתה קיבלו המאורעות ביפו צורה אחרת. המתקיפים פחדו להילחם בגלוי, הם הסתתרו מאחורי הבתים והגדרות וירו באקדחים וברוביהם. גם בתל אביב הערבים לא הגיעו להישגים מרשימים העיר ניצבה כגוש מאורגן וחזק בפני הפורעים בכל מקום נתקלו הערבים במשמרות של ההגנה שלא נתנו להם לחדור לתחומי היישוב היהודי. בעיקר הייתה קשה ההתנפלות מהכיוון של אזור הפרדסים במזרח העיר, משם ירו הפורעים ללא הבחנה על שכונת העובד ושכונת שפירא, אך היורים, שנענו ביריות המגינים, לא העזו להתקרב ולהתקיף את תל אביב עצמה. החלפת היריות בלתי פוסקת נמשכה אחרי הצהריים בין אנשי מגן יהודים בקצה רחוב הרצל לבין ערבים שישבו בשכונת אבו כביר ובפרדסים. מכונית ובה 15 חברי הגנה שיצאה לחלץ שני פועלים יהודים שנשארו בבית חרושת ליד אבי כביר, נתקלה בכוח ערבי ששמר על פתחי שכונותיו. ארבע מאנשי ההגנה נהרגו וחמישה נפצעו. זמן קצר לאחר מכן פרצו כמה יהודים כמעשה תגמול לאחד מהבתים בכפר אבו כביר והרגו ארבע ערבים בניהם ילדה. המאורעות עברו על תל אביב יחסית בקלות. החשש העיקרי אחרי הפרעות היה בעיקר מהמשטרה הבריטית שלא יגלו את השנק הלא חוקי שיש בידי ארגון ההגנה.³⁶

חיפה: ביום שישי יח אלול התרפ"ט (23. 9. 29) נערכו אסיפות במסגדי חיפה שבהם נאמרו נאומים שמטרתם להסית את ההמון נגד היהודים "המתנכלים" למקומות הקודש בירושלים. למחרת הפוצו בעיר כרזות שקראו לערבים לנקום את נקמת דם אחיהם שנשפך בירושלים. במוצאי שבת יצאו מאות ערבים להפגנה ברחוב נצרת ומשם עלו להתקיף את שכונת נהלה בקצה המזרחי של הדר הכרמל. ההתקפה נהדפה על ידי יחידת מגינים יהודים ושוטרים שעמדו על המשמר במקום. ביום ראשון 25. 8. 29 גברה המתיחות בעיר. היהודים שגרו בעיר התחתית החלו להתכנס בבניינים גדולים, הערבים החלו להתקיף את היהודים שהתכנסו בבניינים במקלות ואבנים. היהודים התגוננו ולאחר זמן מה העבירו את הנשים והילדים למקום מבטחים בשכונה היהודית המרכזית הדר כרמל, והגברים נשארו לשמור על הבית והרכוש. בערב נערכה הפגנה ערבית ליד צחנת המשטרה המרכזית נעשו נסיונות של ערבים לחדור לשכונות היהודיות אך גם כאן הם נתקלו במגינים ומשטרה. בבוקר שלמחרת ביום שני הגיעו המהומות לשיא כאשר המוני ערבים התקיפו את הדר כרמל. השוטרים הערבים הצטרפו אל הפורעים וירו ביהודים. בעיר המזרחית חניות יהודיות נשדדו וכל יהודי שעבר הותקף על ידי פורעים ערבים. עשרות יהודים ברחו לבית המשטרה על מנת לקבל מקלט משן הובלו לתוך השכונות היהודיות בליווי משמרות צבא בריטי שהגיע לעיר עקב הפרעות. באותו יום

התקיפו המוני ערבים את המרכז המסחרי רק קבוצות קטנות של מגינים יהודים הגנו בשארית כוחותיהם על המרכז המסחרי ועל הרכוש היהודי הרב שנמצא בו, עד שבאה למקום המשטרה הבריטית. "ההגנה" פעלה באותו יום בתנופה רבה. מפקד העיר החליט לבצע כמה פעולות גמול, כדי להוכיח לערבים שגם היהודים יכולים לגרום להם צרות, ולגרום להם להקדיש חלק מכוחותיהם לשמירה ולהתגוננות וגם בשביל לעודד את רוח היהודים בעיר. עוד באותו היום הוכרז בעיר מצב צבאי והוטל עוצר לילה.

ביום הרביעי לפרעות הגיעה בנמל אוניית המלחמה "בארהאם" ועליה 400 המלחים שקיבלו הוראה לצאת ולתפוס עמדות בעיר. המלחים הודרכו על ידי השוטרים הערבים, פעולתם הראשונה הייתה לאסור את היהודים שהגנו על הבניינים הגדולים בהם התחבאו היהודים, הם מצאו בבניין 30 גברים ו 50 נשים וילדים. הערבים צרו על הבניין במשך ארבעה ימים ולבסוף החיילים פרצו לבניין ערכו חיפוש וגילו כמה אקדחים. המגינים נעצרו והוחזקו בבית הסוהר ארבעה שבועות, עד ששוחררו מחוסר ראיות. המאורעות בחיפה הסתיימו לאחר בוא המלחים הבריטים לעיר. שישה יהודים נהרגו, עשרות נפצעו ונגרם נזק רב לרכוש. אבל בכל זאת ההרגשה הכללית היתה, שהיישוב היהודי בחיפה עמד במבחן, ואפילו היכה מכה גדולה באויביו, והחזיק מעמד בכוחות עצמו, עד בוא אנשי הצבא והמלחים הבריטים.

הטבח בחברון:

הקהילה היהודית בחברון מנתה בתקופה ההיא כשש מאות יהודים בני היישוב הישן ספרדים ואשכנזים, שידעו את שפתם ומנהגייהם של הערבים בני המקום. בשנת 1924 עברה לחברון ישיבת סלובורקה מליטא על 150 תלמידיה והביאה איתה רוח חיים בקהילה. כמה ימים לפני המאורעות הגיעו לחברון שני שליחי ההגנה מירושלים, סעדיה קירשנבויס וא.ח. כהן, הם פנו לראש הקהילה א.ד. סלונים³⁷ והציעו לשלוח לחברון יחידת מגינים או להעביר את כל היהודים לירושלים עד ירגע המצב בארץ. לאחר התייעצות עם כמה מנכבדי העיר, יהודים וערבים, ענה סלונים כי אין יהודי חברון חוששים לשלומם בגלל שהם סומכים על היחס הטוב של הערבים אליהם ועל קשריהם עם נכבדי העדה המוסלמית. הוא ביקש לא לשלוח שום מגינים לעיר, דבר שיכול להגיע לאזניהם של הערבים.

ביום שישי הגיעו לחברון כמה מכוניות מירושלים. הנוסעים שהיו עליהן סיפרו על מעשי היהודים הטובחים כביכול בערבים. השייך טאלב מארקה, ראש האגודה המוסלמית נוצרית בחברון, נשא נאום הסתה בפני המון שהתאסף ברחוב וקרא "להרוג יהודים". הערבים החלו לנפץ את החלונות בבתי היהודים ופרץ לתוך מבנה הישיבה, שלמרבה המזל היה ריק כיוון שהיה זה יום שישי אחר הצהריים. בחור אחד שישב ולמד תורה נרצח במקום וגופתו נשארה מוטלת בבית הישיבה הריק עד יום ראשון. לפי פקודתו של קאפאראטה מפקד המשטרה הסתגרו מיד כל יהודי חברון בבתיהם ולא יצאו החוצה. לרשותו של קאפאראטה עמדו כמה שוטרים ערבים. הפניות שלו לעזרה מירושלים לא נענו.

ביום שבת קרוב לשעה תשע בבוקר, התאספו ערבים בני חברון והכפרים הסמוכים ברחובות וקראו לטבח ביהודים. הפורעים עברו מבית לבית ללא הפרעה, הרגו ושחטו בלי להבדיל בין איש ואישה, זקן ונער. קאפאראטה ניסה לעצור את ההמון הזועם, ירה בו אף הרג שניים מהפורעים, אבל ההמון תקף אותו באבנים

³⁷ אליעזר דן סלונים אליעזר דן סלונים נולד בחברון בשנת תרנ"ט (1900) למשפחה בעלת ייחוס מיוחד בעולם היהודי: אביו, הרב יעקב יוסף סלונים, רבה האשכנזי האחרון של קהילת חברון, היה נכדו של הרב מרדכי סלונים, בנה של הרבנית מנוחה רחל סלונים, נכדתו של האדמו"ר הזקן רבי שניאור זלמן – לקישור [לחץ כאן](#)

עד שנפל מסוסו. השוטרים הערבים, שקיבלו פקודה לירות בפורעים ירו באוויר ונמנעו מלפגוע באחיהם. הפורעים שרפו את בית הכנסת, את בית החולים "הדסה" ובניינים אחרים. מרובע העיר החדש פנו אל הפורעים לכיוון הגיטו הישן, התגברו בקלות על משמר השוטרים הקטן שעמד בפתח והמשיכו במלאכת הטבח. קאפאראטה עצמו והשוטר היהודי היחיד בעיר חנוך ברוז'ינסקי, הרגו כשמונה מן הפורעים. " אנשים התחבאו בבתי הכסא ובאמבטיות. רבים ניצלו בזכות ידידיהם הערבים" ללא משפחות ערביות אחדות שהגנו על היהודים לא הייתה נשאר נפש יהודית אחת— נאמר בתזכיר יהודי חברון לנציב העליון. כעבור שעה של טבח, החל ההמון הערבי להתפורר. קאפאראטה ציווה על כל היהודים להתאסף במבנה המשטרה. כ-500 איש ישבו על רצפת המשטרה המלוכלכת בדם, כשביניהם אלמנות ויתומים אשר איבדו בשעה אחת את כל יקריהם. 59 חללים נאספו ועוד שבעה מתו מפצעייהם לאחר שהועברו לירושלים. רק אחרי הצהריים הגיעו לעיר עשרים שוטרים וחיילים בריטים. ביום שני הועברו הנשים והילדים לירושלים ולמחרת באו מכוניות לקחת את השאר, " שתי שורות צפופות של שוטרים עומדים מפתח המשטרה עד הכביש. אחד אחד יוצאים היהודים שבורי לב ומדוכאים עוברים בין השורות ונכנסים אל המכוניות. מאות ערבים מילאו את הגגות ואת הגדרות מסביב מסתכלים מתוך סקרנות ביהודים האחרונים העוזבים את העיר.³⁸

צפת: ביום החמישי למאורעות ב-27 באוגוסט, נדמה היה כי השלטונות צברו מספיק כוח בשביל לשמור על הסדר בארץ ושפסקו המאורעות, ולכן הופתע היישוב לשמע על התפרצות פרעות הדמים בצפת יומיים לאחר מכן. בצפת חיו בשנת 1929 כ-3000 יהודים, שעסקו בעיקר ממסחר בעיר היו יותר מ-10000 ערבים. בשבת הגיעו גם לצפת השמועות על הנעשה בירושלים ומיד הערבים על שביתה לשלושה ימים, ולפי עצתו של הקצין הבריטי פאראדי מפקד המשטרה המקומי סגרו גם היהודים את חנויותיהם. לרשותו של פאראדי שהיה אחראי לכל מחוז צפת וטבריה, עמדו 15 שוטרים ערבים ו-9 שוטרים בריטים. הקריאות שלו לתגבורת לא נענו. ביום חמישי 29. 8 פסקה השביתה והפוצה ידיעה שכוח צבאי עומד להגיע לעיר. בארץ כולה כבר נרגעו המאורעות, אולם הלאומנים הערבים שבצפת לא רצו להישאר מאחורי אחיהם בשאר הארץ ויצאו גם הם לבצע פרעות כנגד היהודים בעיר. וכך היה, בשעה חמש אחר הצהריים פרצו הפורעים אל הרובע היהודי. אחד ממנהיגי הכנופיה, פואד חיג'אזי רק בן 19 עובד כפקיד במחלקת הבריאות בעיר, זירז את חבריו לטבוח ביהודים לפני שיגיע הצבא. הוא התרוצץ כשאקדח בידו וקרא לערבים: " היכנסו, טיבחו, ולא — אהרוג אתכם ". הערבים הדליקו אש בפינות הרובע היהודי ופרצו חמושים במקלות ובסכינים לבתים יהודים, דקרו והרגו בלי רחמים, ה. ההתנפלות נמשכה למעלה מעשרים דקות ואז באה המשטרה והניסה את הפורעים. הקצין פאראדי הרג במו ידיו שניים מן הפורעים. היהודים אספו 15 הרוגים ו-80 פצועים לבית החולים "הדסה" ולאחר זמן הגיע מספר הקרבנות ל-18 רוב ההרוגים היו נשים וזקנים. בערב הגיעו לצפת עשר מכוניות צבא. לפי פקודת המושל אספו החיילים את כל יהודי העיר לחצר בית הממשלה, בלי שדאגו להם למזון ולמים. ומשם ראו היהודים את בתיהם עולים באש. אותן ערב החריבו הערבים את היישוב היהודי הקטן בעין זיתים שליד צפת. שלושה מאנשי הכפר נהרגו והשאר נמלטו לצפת. רק בשבת בבוקר יצאו הפליטים מבית הממשלה לרובע היהודי ההרוס. לאחר הפרעות נשאר יהודי צפת מחוסרי כל.³⁹

³⁸ יאיר אורון, מצילי 1929 סיפורי הצלה של יהודים ופולסטיינים בחברון ובירושלים, פרדס הוצאה לאור בע"מ, 2017 עמוד 71-

75 לקישור [לחצו כאן](#)

³⁹ שור נתן, תולדות צפת, הוצאת עם עובד כנרת, זמורה ביתן, דביר, רעננה 1983, עמוד: 251-254 לקישור באתר 'כותר לחצו

[כאן](#).

ביום חמישי יום לפני פרוץ המאורעות היה ארגון ההגנה בירושלים מגויס בהרכב מלא. יוסף הכט ישב⁴⁰ בוועד העיר ליהודי ירושלים. ביחד איתו נמצאו יצחק בן צבי ורחל ינאית שלקחו חלק פעיל בכל מעשי ההגנה בעיר הם ביקרו בנקודות שונות וחיזקו את רוחם של העומדים על המשמר. בוועד העיר ובבית ספר למל רוכזה "קבוצת המעופפים" תפקידה היה לחזות את המקומות שבסכנה ולספק כוח מילואים והחלפת אנשים. עיקר כוח ההגנה רוכז בעיר העתיקה כ 50 איש מצוידים בנשק החדש והטוב ביותר. הם התחלקו לשש נקודות בגבולות ועמדו במשמרות. אחד מחברי הארגון חיים אהרן כהן, בן העדה הפרסית, שהטיב לדבר ערבית, היה מסייר פעמיים ביום, בלבוש ערבי, בחצר המסגד לראות ולשמוע את הנעשה בה ולהביא מידע לארגון.

נקודות השמירה בעיר החדשה היו דלילות והנשק היה מועט. לנקודה כמו רוממה, שניצבה מול הכפר ליפתא ושמרה על הכניסה הראשית לעיר מצד תל אביב, נשלחו חמישה אנשים ולהם רק אקדחים. שלושה מהם היו טירונים שגויסו אותו שבוע ולא ראו אקדח מימיהם. מישה לוי, אשר מונה למפקד על שכונת תלפיות וסביבתה יצא עם כוח שמנה חמישה אנשים חמישה רובים ורימון. לשכונת מוצא נשלחו עוד ארבע אנשים. בכל שכונה שבה הוצבו אנשי ההגנה הם ניסו לגייס את תושבי השכונה ולהשיג עוד נשק וכך כוח ההגנה בעיר היה גדול וחזק ועם יכולת לעצור המון ערבי.

בחברון המצב היה שונה, א סלונים הורה לאנשי ההגנה שהגיעו לעיר על מנת לסדר מערך הגנה שאין צורך ושערביי חברון לא יתקיפו אותם בגלל יחסיהם הטובים. אך בפועל הערבים תקפו ו- בגלל שלא היה מערך הגנה מסודר חטף היישוב היהודי בחברון מכה כואבת וספג אבדות רבות יכול להיות שאם היו מסדרים הגנה מראש היו יכולים למנוע את האסון.

תל אביב:

בתל אביב כאשר הגיעו הידיעות על המהומות בירושלים, התייצבו מיד 230 חברי הארגון ויצאו לקו החזית העיקרי, יפו. בגלל שמפקד העיר אברהם איכר היה בירושלים המפקדה פנתה לשמעון דוד יפה, שעד לפני כמה שנים שימש כמדריך הראשי של הארגון בתל אביב, וביקשה ממנו לעמוד בראש הגנת העיר. החלקים העיקריים שבהם היה צורך להגנה הם חזית רחוב גאולה, חזית שכונת ברנר וחזית נוה שלום. קבוצות מגנים עם מפקדיהם התרכזו בבתי ספר ובבתים שונים בעיר, וכ 50 מהם היו מפוזרים בנקודות לאורך החזית. נקודות אלה לא היו עמדות מבוצרות אלא בתים ובניינים שאפשרי להתגונן מהם. הנשק שהיה לרשותם הוא אקדחים ורימונים, וגם "מדוכה" שהוא רימון הרובה, שהיה יעיל מאוד בסימטאות הצרות של נוה שלום ומנשיה. עם תחילת המאורעות התברר, כי ההתקפה הערבית כוללת את כל העיר, שכונות המזרח — המכבי, נוה שאנן ושכונת שפירא — היו בסכנה לא פחות מנוה שלום. גם תושבי צפון ת"א חשו בסכנה. קבוצות מגינים שנשלחה לאזור הזה גילתה שם חבורות שהתארגנו על דעת עצמן, ושיתפו

⁴⁰ יוסף הכט, (25 בדצמבר 1894, ה'תרנ"ה – 25 באפריל 1970, י"ט בניסן ה'תש"ל) היה ממייסדי ארגון "ההגנה" ויושב ראש

הראשון (המרכז) של הארגון. קישור לאתר ויקיפדיה [לחץ כאן](#)

פעולה איתן. תפקיד חשוב בהגנת תל אביב מילאו שלוש הקבוצות הנוודות, שהיו תחת פיקודו הישיר של מפקד העיר. כל קבוצה כללה כ-12 חברים שנסעו במשאית. הן נשלחו בכל שעת צורך למקומות בעייתיים.

חיפה:

גם בחיפה הייתה התארגנות מראש של הארגון, כבר שבוע לפני פרוץ המאורעות עמדה ההגנה בחיפה במצב היכון. העיר חולקה לאזורים ולכל איזור היה מפקד שאחראי לארגון תושבים שיעזרו להגן על שכונתם. המטה של ההגנה בחיפה היה במשרדי ועד הקהילה. שם ישבו יעקב פת וסגנו יעקב דוסטובסקי וקיבלו ידיעות על הנעשה בכל חלקי העיר נתנו הוראות ושלחו תגבורות לכל מקום בעיר שהיה תחת סכנה. כל המגנים התרכזו בחצר הטכניון שם חולק נשק ומשם הם התפצלו לנקודות השמירה הקבועות. ליד המפקדה רוכזה קבוצת קשרים, צעירים רוכבי אופניים שהיו מוכנים לצאת לכל מקום שאין אפשרות לתקשר איתו בטלפון. לאחר שהחל מחסור בתחמושת יעקב פת התקשר באמצעות הטלפון של בית החולים הדסה ליוסף הכט בירושלים והוא המליץ לו לדבר עם אנשי השומר בכפר גלעדי שם יש כמות אספקה גדולה של נשק. משלוח הנשק מכפר גלעדי הגיע למחסנאי הארגון בחיפה שם נוקה ונעשה תקין לשימוש. הלחימה בחיפה הייתה שונה מזו שבירושלים ותל אביב, בחיפה עבר ארגון ההגנה לראשונה מהגנה להתקפה.⁴¹

המושבות הגדולות בשפלה ובשרון לא הותקפו. הערבים עוד זכרו את תוצאות ההתקפה על פתח תקוה, חדרה ורחובות שמונה שנים לפני כן במאורעות תרפ"א וכאשר באו מסיתים לאזור פתח תקוה לעורר מהומות ענו להם ערביי האיזור, כי טרם גמרו לשלם את קנסותיהם משנת 1921.

הצלחות:

תוצאות הפרעות בארץ היו קשות אך היו הבדלים ברורים בעוצמת המכה שקיבלה כל עיר. הסיבה הישירה להבדלים בין עיר לעיר היא רמת התכנון והארגון מראש של מערך הגנה מסודר, במקומות בהם הייתה התארגנות מראש של אגון ההגנה מספר ההרוגים היה קטן בהרבה ממקומות שבהם הפרעות תפסו את אנשי הישוב לא מוכנים כך למשל בחברון שלא חשבו שיפרצו הפרעות ולכן הם לא נערכו למצב של תקיפת שכניהם הערבים ובעקבות זאת נהרגו כ-66 יהודים חברי הישוב בחברון לעומת 6 יהודים בעיר חיפה ששם נעשתה הכנה מקדימה הארגון מינה אחראי לכל איזור צבר כח אדם ופיזר אותו בנקודות קריטיות ברחבי העיר וכך גם בירושלים תל אביב וישובים רבים שכבר בערב המאורעות היו חמושים ומוכנים לתקיפת הערבים ובזכות זאת ניצלו מטבח. עוד דבר שהביא להצלחת הארגון בפרעות הוא שבנוסף לאנשי ההגנה התווסף כוח משמעותי לשורות ההגנה אלו אנשי הישוב שהתנדבו ועזרו בכל מה שיכלו: העברת מידע, החבאת נשק או מתן מקום מסתור למגינים.

כשלונות:

הישוב היהודי בארץ חטף מכה קשה, בכל מקום שבו פרצו המאורעות נגרם נזק רב לרכוש נשרף ונבזז הפרעים לא השאירו דבר, הגורם העיקרי למצב היה שארגון ההגנה פעל במתכונת של התגוננות כלומר ברוב

⁴¹ יהודה סלוצקי, קיצור תולדות ההגנה, הוצאת משרד הביטחון, 1976, עמוד 93-97. לקישור: [לחץ כאן](#).

הישובים שבהם הערבים השאירו הרס זה היה בגלל שכל היהודים התכנסו למרחב מוגן אחד והשאירו מאחריהם את כל רכושם וכך הערבים עברו בשכונות יהודיות ופשוט הרסו שרפו ובזזו.

לקחים:

לאחר פרעות תרפ"ט הובהר הצורך להיות תמיד מוכנים לתקיפתם של הערבים, שיש לשמור על כושר אימונים גבוהה ולצבור נשק. הלקח המרכזי מהפרעות ברחבי הארץ הוא שיש לשנות את התודעה של לוחמי ההגנה, כאשר עם תחת מתקפה הם צריכים לעבור מהתגוננות ולחימה מהוססת למצב שבו הם תוקפים ומסתערים קדימה.

פרק ו: דיון ומסקנות:

בבואנו לענות על שאלת המחקר: כיצד השפיעו אירועי הדמים שפקדו את הישוב היהודי בארץ ישראל משנת תר"ף (1920) ועד לאחר מאורעות תרפ"ט (1929) על התפתחותו של ארגון ההגנה? ניתן לבחון זאת מכמה היבטים:

מבחינת התפשטות גיאוגרפית של הפרעות ניתן לראות שיש מגמה מובהקת של התרחבות:

הפרעות הראשונות (תר"ף) התרחשו בעת חגיגות נבי מוסא שהתקיימו רק בעיר העתיקה בירושלים וקצת מחוצה לה. לעומתם מאורעות תרפ"א כבר היו גדולות יותר ובהם הערבים תקפו באזורים נרחבים בארץ. ההתקפות התמקדו ביפו, בגבולות תל אביב הקטנה, בפתח תקווה, בחדרה וברחובות. במלאת ארבע שנים להצהרת בלפור, ב' א' סיוון התרפ"א (2 בנובמבר 1921) תוכנן על ידי המנהיגים הערבים הלאומנים יום הפגנת דמים בירושלים. באב תרפ"ט (אוגוסט 1929) התחוללו עוד מהומות דמים אך הפעם הם כללו את רוב היישובים היהודים בארץ ישראל. הערבים תקפו בערים המעורבות ירושלים, צפת, חברון ויפו. ובנוסף יצאו גם אלפי ערבים מוסתים מכפרים ברחבי הארץ ותקפו את עריי היהודים הסמוכות אליהם וביניהם תל אביב חיפה וגם היישובים מוצא והר טוב.

מבחינת המניעים להתקפות הערבים ניתן לראות שמלבד המניע הלאומי נוספו מניעים דתיים ופרקטיים במהלך השנים:

רוב הפרעות היו בשל מניע לאומי וחשיבותה של ארץ ישראל לשני העמים. אך בכל אירוע היה מניע אחר שגרם להתססה כך בפרעות תר"ף למשל הייתה זאת הצהרת בלפור שגרמה לקונגרס הסורי לצאת בקריאה לערביי ישראל שיצאו להילחם על ארצם ושרק כך הם יוכלו למנוע מן האויב הציוני את כיבוש הארץ במאי 1921 פרצו לפתע מאורעות דמים ביפו, ובעקבותיהם נערכו התקפות על המושבות פתח תקווה, רחובות וחדרה. ההתקפות באו כתוצאה מהסתה לאומית באופן שיטתי של העיתונות הערבית. באב תרפ"ט אוגוסט 1929 התחוללו מהומות דמים בארץ ישראל. המניע הוא בעיקר על רקע דתי וההסתה התמקדה במעמדו של הכותל המערבי. הכותל המערבי היה מקום קדוש ליהודים ולערבים כאחד ולכן גרר ויכוחים רבים במהלך ההיסטוריה.

מניע נוסף היה שלאחר שלוש שנים עזב הנציב העליון לורד פלומר את התפקיד והנציב שבא אחריו סר ג'והן צ'ינסלור היה חסר אופי ושלטונו לא היה יציב. לכן הערבים ניצלו את חולשתו ועודדו המוניים לצאת למהומות.

מבחינת מספרם של המתקיפים הערבים ניתן לראות שהוא התרחב וכלל יותר פורעים במהלך השנים:

בכל אירוע דמים שפקד את היישוב היהודי נכחו המוני ערבים שנשמעו לכל המסיתים ויצאו לפגוע ביהודים כך בפרעות תר"ף הגיעו משלחות של מוסלמים מכל חלקי הארץ לירושלים. בפרעות תרפ"א השתתפו אלפי ערבים ובדואים חמושים שיצאו מהכפרים שסמוכים למושבות בגדלות פתח תקווה חדרה וחדרה.

וכך גם בפרעות תרפ"ט יצאו ערבים רבים מהכפרים שבסביבת ירושלים ובדואים ממדבר יהודה והגיעו לעיר העתיקה בירושלים כאשר הם מזוינים באלות וסכינים, ומשם המשיכו לעבר השכונות היהודיות כשהם שואגים קריאות נקם.

התפתחות כוח ההגנה העברי: ניתן לראות שככל שגברו האירועים נגד היהודים כך השתפר ארגון ההגנה מכמה מבחינות:

מבחינת הנשק ארגון ההגנה התחמש באופן משמעותי לאחר כל אירוע שפקד את היישוב היהודי וארגון ההגנה החל להתכונן לבאות. במאורעות תר"ף היה לארגון ההגנה רק 50 רובים וכמה אקדחים ורימונים. במאורעות תרפ"א כבר חולקו הנשקים בין הערים המועדות, בפתח תקווה היו 30 רובים וכמה אקדחים בחדרה היו 14 רובים וגם את העזרה של הצבא הבריטי ברחובות היו למגינים כ 42 רובים בתל אביב נותרו ללא נשק אבל הסתמכו על אנשי הגדוד העברי. כאשר הייתה רגיעה במצב הביטחוני ניצל זאת הארגון על מנת להתחמש באופן רציני. לקראת מאורעות תרפ"ט היה ארגון ההגנה מצויד בכ 27 מקלעים מתוכם 16 במחסנים, כ 750 רובים 250 מהם בערים והשאר במשקים, כ 1050 אקדחים וכ 750 רימונים.

גם מבחינת האימונים חל שיפור במהלך השנים, במאורעות תר"ף החלו אימונים מזורזים רק לאחר היודע על פרוץ המאורעות. לפני מאורעות תרפ"א לא בוצעו אימונים ולכן כל עיר פעלה אחרת, בתל אביב הסתמכו על לוחמי הגדוד העברי שהיו במהלך אימון במחנה סרפנד כאשר נקראו להגן על העיר, בפתח תקווה המגינים היו מצעירי המושבה, אינם מאומנים, רחובות גם חיילי הגדוד העברי. בשבע השנים השקטות שלאחר תרפ"א בוצעו השינוי המרכזי כאשר באוגוסט 1925 יזם יוסף הכט קורס מפקדים ארצי שמטרתו היא להרים את דרגת האימונים שירדה ולבנות שיטת אימונים אחידה לכל הסניפים. במאורעות תרפ"ט כבר היו לוחמי הארגון מאומנים והייתה שיטת התקפה אחידה.

מבחינת כוח אדם הארגון גדל משמעותית במהלך השנים וצירף לשורותיו לוחמים רבים, במאורעות תר"ף התארגנה בירושלים קבוצת לוחמים שמנתה 200 לוחמים בפיקודו של ז'בוטינסקי. במאורעות תרפ"א בכל עיר הייתה התארגנות שונה, בתל אביב היו 30 חיילים מהגדוד העברי, בפתח תקווה פיקד אברהם על שלושים מצעירי המושבה, ברחובות נלחמו יוצאי הגדוד העברי ובראשם משה סמלינקי ובחדרה לא היה צורך בלוחמים כי הצבא הבריטי הפציץ עם מטוס. לאחר מאורעות תרפ"א התבצע גיוס משמעותי לשורותיו של ארגון ההגנה ובמאורעות תרפ"ט כבר עמדו לראשותו לוחמים רבים. בעיר העתיקה היו כ 50 איש מצוידים בנשק החדש והטוב ביותר, בתל אביב התייצבו מיד 230 חברי הארגון ויצאו לקו החזית העיקרי, בחיפה תושבי העיר התגייסו באופן מלא ללחימה, ואילו בצפת לא נכחו לוחמי הארגון וכנגד הפורעים עמדו רק 14 שוטרים מתוכם 9 ערבים.

לסיכום: ניתן לראות בעבודה באופן ברור כי במהלך השנים גדלו הערבים במספרם והגבירו את עצימות התקיפות אך גם ארגון ההגנה השתפר מאירוע לאירוע ובמהלך השנים ביצע שינויים בהתאם ללקחים שהופקו מן המכות שספג במאורעות שהתרחשו בשנים: תר"ף, תרפ"א ותרפ"ט. והמשיך להתכונן לקראת המשך המאבק בשנים הבאות.

ביבליוגרפיה

- אורון יאיר (עורך), מצילי 1929 : סיפורי הצלה של יהודים ופלסטינים בחברון ובירושלים, הוצאת פרדס, חיפה 2017, עמוד : ו 63-85 .
- אלפסי יצחק (עורך), הארגון הצבאי הלאומי בארץ ישראל: אוסף מקורות ומסמכים, א-ו, הוצאת מכון ז'בוטינסקי בישראל, 1994-1999.
- ארנון -אוחנה יובל, מרד ערבי בארץ ישראל 1936-1939, הוצאת ספרים אריאל, ירושלים 2013, עמוד : 11.
- בן-גוריון דוד, מה בין מאורעות אפריל 1936 למאורעות אבגוסט 1929, ירושלים 1936. לקישור למאמר באתר פרויקט בן-יהודה. [לחץ כאן](#).
- דינור בן ציון (עורך ראשי), תולדות ההגנה, הוצאת הספריה הציונית של יד ההסתדרות הציונית, תל אביב 1975.
- הדרי דני (עורך), חומת מגן - שמונים שנה לארגון ההגנה, הוצאת משרד הביטחון, ירושלים 2002. לקישור לאתר 'כותר' [לחץ כאן](#) .
- יאיר אורון, מצילי 1929 סיפורי הצלה של יהודים ופלסטינים בחברון ובירושלים, פרדס הוצאה לאור בע"מ, 2017 עמוד, 71-75 לקישור [לחץ כאן](#)
- יהודה עציון, בזעתם ודמם, רעננה, הקיבוץ המאוחד רם בלינקוב, תשס"ט - 2009, עמ' 396 לקישור [לחץ כאן](#)
- מיכאל גרינצוויג, גדי וכסלר, זאת ירושלים, חלק שני - מהתקופה הצלבנית ועד ימינו, ירושלים, משרד החינוך. המינהל הפדגוגי האגף לתכניות לימודים, תשנ"ג, עמ' 194. לקישור [לחץ כאן](#)
- מרדכי נאור ודן גלעד, ארץ ישראל במאה העשרים : מיישוב למדינה 1900 - 1950, הוצאת משרד הבטחון, רעננה, תש"ן, עמוד : 435 לקישור [לחץ כאן](#)
- נאור מרדכי (עורך ראשי), לקסיקון כח המגן - "ההגנה", משרד הביטחון - ההוצאה לאור והארגון הארצי של חברי ה"הגנה", תל-אביב 1992.
- נדבה יוסף, זאב ז'בוטינסקי: האיש ומאבקיו, מכון ז'בוטינסקי בישראל תשמ"ו - 1986, עמוד : 28 לקישור [לחץ כאן](#)
- סלוצקי יהודה, קיצור תולדות ההגנה, הוצאת משרד הביטחון, 1976. לקישור לאתר 'כותר' [לחץ כאן](#) .
- שור נתן, תולדות ירושלים - כרך ג', הוצאת כנרת, זמורה ביתן, דביר, תל אביב, 1987, עמוד : 775-781. לקישור [לחץ כאן](#)
- שור נתן, תולדות צפת, הוצאת עם עובד כנרת, זמורה ביתן, דביר, רעננה 1983, עמוד : 251-254 לקישור באתר 'כותר' [לחץ כאן](#).

אתרים באינטרנט:

[יהודה לפידות, פרעות תר"פ באתר "דעת"](#)

[שמרי סלומון, הארכיון לתולדות 'ההגנה', לחץ כאן](#)